

Magdalena Żabowska
(Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń,
e-mail: zabowska@umk.pl)
ORCID: 0000-0002-7046-7293

SZYK WYRAŻEŃ JAKO CECHA DYSTYNKTYWNA W POLU KOMENTARZY METATEKSTOWYCH: [ADV] MÓWIĄC, _ VS MÓWIĄC [ADV], _

1. WPROWADZENIE

W ostatnich latach w językoznawstwie, nie tylko polskim, widoczny jest wyraźny wzrost zainteresowania tzw. słownictwem gramatycznym, w tym wyrażeniami funkcyjnymi i metatekstowymi. Uwaga badaczy koncentruje się, w zależności od tradycji lingwistycznej, przyjmowanej metodologii i punktu widzenia, bądź to na opisie semantyczno-syntaktycznym poszczególnych klas, podklas oraz elementów języka i ich funkcji w aspekcie synchronicznym, bądź to na zmianach językowych i ich schematach, w wyniku których powsta(wa)ła ta grupa wyrażeń. Podstawowe dla opisu tego pola leksykalno-funkcjonalnego założenia – takie jak np. status tych wyrażeń w języku (element systemu vs jego realizacja; por. semantyka vs pragmatyka), ich zawartość pojęciowa (wyrażenie o znaczeniu konkretnym (leksykalnym) vs abstrakcyjnym (gramatycznym)) – przyjmowane są każdorazowo w punkcie wyjścia analizy i zależą od wybranej koncepcji metodologicznej wpisującej się w ogólną teorię języka (tym samym funkcjonują na prawach twierdzeń apriorycznych). Konsekwencją takiego stanu rzeczy jest ogromne zróżnicowanie koncepcyjno-terminologiczne w odniesieniu do badań tej podklasy wyrażeń, por. różne teorie gramatyzacji, badań relacji tekstowych, teorii argumentacji, leksykalnych analiz składniowo-semantycznych czy dyskursu.

Prezentowane tu analizy reprezentują nurt badań nad wyrażeniami funkcyjnymi i metatekstowymi prowadzonych w ramach koncepcji metodologicznej ukształtowanej przez Andrzeja Bogusławskiego i Annę Wierzbicką, rozwijanej przez Macieja Grochowskiego i Jadwigę Wajszczuk, ukierunkowany na opis poprawnie wyodrębnionych bytów językowych (bilateralnych jednostek języka) i ich funkcji w systemie oraz ich realizacji w tekstach. Na Saussure'owskiej opozycji *langue* vs *parole* opiera się ściśle rozróżnienie semantyki (narzędzi językowych) i pragmatyki (działań za pomocą tych narzędzi), zob. Bogusławski 2008. W ramach tej koncepcji przyjmuje się, że elementy leksykalne mogą reprezentować poziom

przedmiotowy języka (analizowany w perspektywie składniowo-semantycznej) bądź poziom metatekstu (wymagający opisu funkcjonalno-semantycznego). Uznaje się, że o odmienności funkcji wyrażań (ściślej: o odrębności jednostek języka) może decydować nawet najdrobniejsze zróżnicowanie strony materialnej lub znaczeniowej wyrażań, zob. Bogusławski 1989. Celem artykułu jest zwrócenie uwagi na istotność w opisie języka tego ostatniego aspektu poprzez scharakteryzowanie szyku jako właściwości różnicującej byty językowe w klasie komentarzy metatekstowych.

2. QUASI-IMIESŁOWOWE KOMENTARZE METATEKSTOWE

Podstawową i najliczniejszą grupę komentarzy metatekstowych stanowią konstrukcje z quasi-imiesłowowym elementem *mówiąc, rzecz biorąc, rzecz ujmując, ujmując, biorąc*, np. *delikatnie mówiąc, _; najogólniej mówiąc, _; ogólnie rzecz biorąc, _; łagodnie rzecz ujmując, _; najogólniej biorąc, _; historycznie ujmując, _; mówiąc wprost, _; ujmując rzecz najdelikatniej, _* służące – jak to się na ogół formuluje – do wyrażania stosunku mówiącego względem treści lub formy wypowiedzi, por.:

- (1) *Młynarka nie była, delikatnie mówiąc, w najlepszej formie.*
- (2) *Najogólniej mówiąc, „bądź grzeczny” w ustach rodziców często znaczy: daj mi święty spokój.*
- (3) *Działacze byli różnego pokroju, jedni bardziej chwytali pewne sprawy, inni mniej, ale ogólnie rzecz biorąc, byli bardzo dobrze zorganizowani.*
- (4) *Doradcy – najogólniej rzecz ujmując, udzielają bezrobotnemu pomocy w wyborze zawodu, zgodnie z jego kwalifikacjami i wyobrażeniami o dobrej pracy.*
- (5) *Otóż, mówiąc najprościej, doktor Twardowski zamierza przeprowadzić i ocenić „próbę złota”.*
- (6) *Kiedy mówi się o ekologii, ludzie mają na myśli zazwyczaj „ochronę przyrody”, tymczasem ekologia – biorąc rzecz dosłownie – jest nauką o naszym domu, środowisku, w którym przyszło nam żyć.*

Analizowane tu wyrażenia pełniące funkcję aktualnych komentarzy odnawczych różnią się od regularnych użyc imiesłowów czynnych czasownika tym, że nie wskazują na współzachodzenie oznaczanych zdarzeń (w tym czynności mownych) przy tym samym podmiocie, zob. np. Wróbel 1975, ale stanowią charakterystyki bieżących wypowiedzi [na temat utraty kategoryalnych cech imiesłowu zob. Weiss 2005], por. przykłady użyc imiesłowów:

- (7) *Mówiąc to, podszedł do mapy.*

- (8) *Bardzo się ucieszyłem, kiedy to powiedziała, ale nic nie dodałem i tańczyliśmy, nic nie mówiąc.*
 (9) – *Nie lubi pan tego życia, prawda? – oskarżała, nie mówiąc wprost, o co jej chodzi.*
 (10) *Ujmując rzecz ogólniej, uświadomił nam, że jest to problem ogólnoludzki.*

Ewentualna dwuznaczność interpretacji, por. przykład (10), który może stanowić realizację bądź konstrukcji imiesłowowej, bądź aktualnego komentarza odnadawczego, dotyczy wyłącznie zdań bezkontekstowych – w konkretnych użyciach realizacja prozodyczna wspomagana przez kontekst w sposób jednoznaczny przesądza, jaką rolę względem tzw. zdania głównego odgrywa forma imiesłowu.

Ze względu na odmienną funkcję konstrukcji z *mówiąc*, *rzecz biorąc*, *rzecz ujmując*, *biorąc*, *ujmując* w kontekstach typu (1)–(6) w stosunku do roli, jaką pełnią w zdaniu imiesłowowe jako formy fleksyjne czasownika, wyrażenia takie nazywane są imiesłowami parentetycznymi [Moroz 2007; 2010] czy quasi-imiesłowami [Stępień 2014]. Na podstawie relacji względem pozostałej części zdania, tj. samej realizowanej właśnie wypowiedzi, jako jej *d o d a t k o w e* charakterystyki, quasi-imiesłowowe (dalej: Q-I) uznawane są za komentarze metatekstowe [Wajszczuk 1997; Bogusławski, Danielewiczowa 2005; Kisiel, Żabowska 2011]. Są one formalnie włączane do zdania jako struktury tzw. wtrącone (inherentnie parentetyczne) [por. Moroz 2010; Stępień 2014]. Z kolei wymienną wyrażeniom reprezentującym towarzyszący im element przysłówkowy, por. *delikatnie*, *łagodnie*, *ogólnie*, *ściśle*, *konkretnie*, *precyzyjniej*, *najogólniej* itd., jest argumentem za kompozycjonalnością ciągów złożonych z elementu adwerbialnego i Q-I. Tym samym przyjmuje się, że właściwe byty językowe konstytuowane są przez segment o kształcie (ale nie: funkcji) imiesłowu otwierający pozycję dla uzupełnienia przysłówkowego, por. [*jakoś*] *mówiąc*, *_*; [*jakoś*] *rzecz biorąc*, *_* itd.¹

Niektóre z analogicznych połączeń notowane są jako osobne jednostki języka,² np. *krótko mówiąc*, *nawiasem mówiąc*; z leksykalizacją związana jest zmiana funkcji wyrażenia w strukturze komunikacyjnej wypowiedzi.

¹ Takie rozstrzygnięcie zastosowano także w ISJP, por. „Słowa **mówiąc** w połączeniu z określeniem przysłówkowym używamy, aby uczynić komentarz na temat naszej wypowiedzi, np. uściślić ją, osłabić lub zdystansować się do niej (PART [OK]= powiedziaławszy)”.

² Por. także inne jednostki języka z segmentem imiesłowowym, np. *niedaleko szukając*, *chcąc nie chcąc*, *lekką licząc*, *niewiele myśląc*, *nie przymierzając*. Takie połączenia – ze względu na brak możliwości substytucji któregokolwiek z segmentów, co jest równoznaczne z niezachodzeniem proporcji formalno-funkcjonalnej w układach z innymi elementami – muszą być rejestrowane jako osobne byty leksykalne.

dzenia, por. odnotowane w SGPP jako partykuły *krótko mówiąc*, *między nami mówiąc*, *nawiasem mówiąc*,³ np.:

(11) *I oczywiście: rozwydrzony tłum przewodników, oślarzy i agentów turystycznych. Pucybuci i fotografowie. Osły i wielbłądy. Zgiełk i tłok jak na świątecznym jarmarku w Łowiczu. Krótko mówiąc, osławiona Giza rozczarowała nas.*

(12) *Choć naciskany, do wyjaśnień przystąpił Horn dopiero po obiedzie. Który, nawiasem mówiąc, zjadł ze smakiem.*

Przyjmuje się także, że analizowane tu konstrukcje (bezpośrednio lub w wyniku zmian formy i/lub funkcji wyrażenia zleksykalizowanego, por. np. *nawiasem mówiąc*, które może być skracane do *nawiasem* (SGPP)), mogą stać się bazą dla samodzielnych użyc elementó przysłówkowych, np. *krótko*: _; _, *ściślej*, _; *najogólniej*, _; por.:

(13) *Z natury nie jestem łatwowierny. A do tego mówi Pismo: nie dwierzajcie każdemu duchowi. Gdyż wielu fałszywych proroków pojawiło się na świecie. Krótko: kłamca na kłamcy i kłamcą pogania.*

(14) *Mówi, że podczas zwykłej, zalecanej kuracji wstrząsowej doszło do nieoduracalnej losowej tragedii. Ściślej: do katastrofy, do śmiertelnej niejako kraksy.*

(15) *Chodzi tu, najogólniej, o przyjętą hierarchię wartości, w myśl której honor oficera (lub żołnierza) jest wartością nadrzędną (...).*

(16) – *Porządni i śmiali z was ludzie, panie Szarleju i ty, paniczu von Hagenau. Nawiasem, czyście jaki potomek tego sławnego poety?*

Jak pokazują przywołane najważniejsze wnioski z dotychczasowych analiz interesujących nas tu wyrażeń, tezy na temat roli, jaką pełnią one w zdaniu oraz zmian ich funkcji, charakteryzują się dość dużym stopniem uogólnienia. Adekwatny ich opis wymaga ścisłego rozgraniczenia pełnionych przez nie funkcji, których odbiciem są właściwości linearno-prozodyczne wraz ze zróżnicowaniem formalnym i leksykalnym wchodzących w ich skład przysłówków. Dopiero kolejnym krokiem analizy może być wskazanie warunków leksykalizacji niektórych konstrukcji oraz usamodzielniania się elementu adverbialnego w funkcji metakomentującej.

³ WSJP notuje w postaci osobnych haseł z segmentem *mówiąc* komentarze metatekstowe *inaczej mówiąc*, *prawdę mówiąc*, *szczerze mówiąc* i partykuły *krótko mówiąc*, *nawiasem mówiąc*, *na marginesie mówiąc*, *mówiąc między nami* [dostęp: 22.02.2020]. We wcześniejszych słownikach wyrażenia z Q-I były kwalifikowane jako operatory metatekstowe [SWJP] i partykuły [ISJP].

3. DWA TYPY KONSTRUKCJI: [ADV] MÓWIĄC, _ VS MÓWIĄC [ADV], _

W literaturze przedmiotu najwięcej uwagi poświęcono konstrukcjom z [*jakoś*] *mówiąc*, _ (dalej: [*Adv*] *mówiąc*, _): opisana została funkcja i właściwości prozodyczne tej jednostki [Stępień 2014], typy i cechy formalne przysłówków, które wchodzi na otwieraną pozycję [Kubicka 2017], pochodzenie takich konstrukcji [Birzer 2017], a także sformułowano hipotezy na temat warunków usamodzielniania się przysłówków (por. tezę Krystyny Kleszczowej [2015] o zerowaniu autoreferującej parentezy; Emilia Kubicka [2017] przywołuje hipotezę o wpływie częstości wystąpień danego przysłówka na możliwość pominięcia Q-I). Obraz, jaki się wyłania z tych opisów, choć odzwierciedla istotne właściwości takich konstrukcji, nie oddaje, w moim przekonaniu, istoty rzeczy. Otóż, by wyjaśnić funkcję interesujących nas tu metakomentarzy, wydzielić trzeba, i to już na wstępnym etapie analizy, dwa osobne typy konstrukcji, zróżnicowane ze względu na funkcję (z czym współgra odmienny szyk elementów składowych i ich właściwości prozodyczne), mianowicie – ujmując rzecz wstępnie – [*Adv*] *mówiąc*, _ oraz *mówiąc* [*Adv*], _ . Układy te, wbrew temu, co się przyjmuje w literaturze, nie mogą być uznane za realizacje wariantywne: z różnicą prozodyczno-linearną związana jest bowiem istotna różnica semantyczno-funkcjonalna. Odznaczają się one także zróżnicowaniem zarówno leksykalnym, jak i formalnym elementów przysłówkowych, a w konsekwencji także możliwością odniesienia do nich negacji oraz odmiennymi warunkami samodzielnego użycia przysłówków.

3.1. Przysłówki w quasi-imiesłowowych komentarzach metatekstowych

Na klasę wyrażeń zdolnych do wypełnienia pozycji [*Adv*] nałożony jest warunek możliwości współwystępowania, najogólniej rzecz ujmując, z czasownikami działań mownych, np. *powiedzieć* // *wyrazić*, *ściśle*, *delikatnie*, *właściwie*, i czynności mownych,⁴ np. *ujmować* // *powiedzieć ogólnie*, *schematycznie*, *wprost*, *złośliwie*, *otwarcie*. Ich zestaw jest dodatkowo ograniczony do tych przysłówków, które mogą posłużyć do realizowania funkcji metakomentarza – warunku tego nie spełniają na przykład przysłówki kwalifikujące orzekanie typu *szuszenie*, *prawdziwie*, por. *szuszenie powiedział, że* _ vs **szuszenie mówiąc, _*; *prawdziwie orzekł, że* _ vs **prawdziwie mówiąc, _*, czy przysłówki charakteryzujące czynno-

⁴ W przyjętym tu rozumieniu działania i czynności mowne polegają na dokonywaniu operacji na treści komunikatu, czynności werbalne zaś – na jego formie. Z kolei działania mowne służą jak najlepszemu sformułowaniu komunikatu ze względu na to, co się chce powiedzieć, a czynności mowne – jak najbardziej adekwatnej jego realizacji, por. *mówię TO* vs *mówię TAK*.

ści werbalne, np. *głośno, wyraźnie*, np. *powiedział głośno // wyraźnie, że _* vs **mówiąc głośno, _*; **wyraźnie mówiąc, _*. Niezależnie od tego aktualne komentarze odnadawcze obłożone są zakazem przyłączania tych przysłówków, które wskazują na negatywną kwalifikację prawdziwościową, por. **mylnie // *błędnie // *kłamliwie rzecz ujmując, _*, zob. 3.3.

Pierwszym argumentem za odrębnością dwóch typów konstrukcji z odmiennym układem linearnym, por. *[Adv] mówiąc, _* i *mówiąc [Adv], _*, jest zróżnicowanie leksykalne przysłówków, które mogą takie konstrukcje współtworzyć. Rzecz dotyczy *mutatis mutandis* układów z *rzecz ujmując, rzecz biorąc*, które nie będą tu szczegółowo opisywane, charakteryzują się one bowiem własnym zestawem przysłówków. Co więcej, metakomentarze z *biorąc i ujmując*, ze względu na wyraźną eliptyczność, cechują się także ograniczeniami co do szyku postpozycyjnego elementu adverbialnego, por. narzucające się pytanie *co biorąc?, co ujmując?* (np. *Historycznie ujmując, zasadniczy impuls do zmiany struktury własnościowej polskiego systemu bankowego stworzyła ustawa – prawo bankowe z 1989 r.*); w odróżnieniu od nich *mówiąc* swoje *co?* realizuje w postaci komentowanej frazy. Mianowicie obok przysłówków, które mogą wystąpić zarówno w antepozycji, jak i postpozycji względem Q-I, wyraźnie wyodrębniają się grupy przysłówków, które pojawiają się tylko w jednym typie konstrukcji,⁵ por.:

Tabela 1. Występowanie przysłówków w konstrukcjach quasi-imiesłowowych o odmiennym szyku

	[Adv] Q-I, _	Q-I [Adv], _
mówiąc	<i>ogólnie, inaczej, szczerze, delikatnie, właściwie mówiąc, _</i>	<i>mówiąc ogólnie, inaczej, szczerze, delikatnie, właściwie, _</i>
	<i>*wprost, *skrótowo, *w skrócie, *serio, *obrazowo, *najogledniej, *w uproszczeniu, *przewrotnie, *językiem biologii mówiąc, _</i>	<i>mówiąc wprost, skrótowo, w skrócie, serio, obrazowo, najogledniej, w uproszczeniu, przewrotnie, językiem biologii, _</i>
	<i>ściśle, generalnie, praktycznie mówiąc, _</i>	<i>mówiąc *ściśle, *generalnie, *praktycznie, _</i>

⁵ Odmienna łączliwość z przysłówkami poszczególnych Q-I wskazuje na ich niesynonimiczność, por. np. *brutalnie rzecz ujmując // mówiąc // *rzecz biorąc*.

	[Adv] Q-I, _	Q-I [Adv], _
rzecz biorąc / biorąc rzecz	<i>ogólnie, historycznie rzecz biorąc, _</i>	<i>biorąc rzecz ogólnie, historycznie, _</i>
	<i>*procentowo, *na chłopski rozum, *en bloc, *en masse, *na chłodno, *serio rzecz biorąc, _</i>	<i>biorąc rzecz procentowo, na chłopski rozum, en bloc, en masse, na chłodno, serio, _</i>
	<i>zasadniczo, praktycznie, teoretycznie, z grubsza rzecz biorąc, _⁶</i>	<i>biorąc rzecz *zasadniczo, *praktycznie, *teoretycznie, *z grubsza _</i>
rzecz ujmując / ujmując rzecz	<i>delikatnie, ściślej, teoretycznie rzecz ujmując, _</i>	<i>ujmując rzecz delikatnie, ściślej, teoretycznie, _</i>
	<i>*schematycznie, *kiczowato, *w przenośni, *abstrakcyjnie, *w trzech zdaniach, *szerzej rzecz ujmując, _</i>	<i>ujmując rzecz schematycznie, kiczowato, w przenośni, abstrakcyjnie, w trzech zdaniach, najgrubiej, szerzej, _</i>
	<i>generalnie rzecz ujmując, _</i>	<i>ujmując rzecz *generalnie, _</i>

Źródło: opracowanie własne.

Zróźnicowaniu leksykalnemu wyrażeń we wskazanych dwóch układach towarzyszy odmienność formy elementu adverbialnego. Dokładniej mówiąc, tylko układy postpozycyjne dopuszczają konstrukcje adverbialne z wyrażeniami rzeczownikowymi typu *od strony [jakiejsz // czegoś]* (np. *biorąc rzecz od strony historycznej*), *w aspektach [jakichś]* (np. *ujmując rzecz w aspektach socjologicznych*), *z [jakiegoś] punktu widzenia* (np. *ujmując rzecz z naukowego punktu widzenia*), *językiem [jakim]* (np. *mówiąc językiem trywialnym*), *w języku [czego]* (np. *ujmując rzecz w języku statystyki*). Wskazują one, ogólnie mówiąc, na sposób ujmowania pod względem treści i/lub formy tego, do czego odnosi się komentarz; stosunek niektórych ze wskazanych wyrażeń do przysłówka przypomina relacje zachodzące między tzw. przysłówkami względu a wyrażeniami eksplicytnie wskazującymi na brany pod uwagę aspekt tego, o czym mowa, np. *przygotowany kondycyjnie* vs *pod względem kondycyjnym*, por. *biorąc rzecz naukowo* vs *z naukowego punktu widzenia*.

Wskazane tu ograniczenia bezpośrednio należy wiązać z przyjmowaniem przez przysłówek postpozycyjny względem Q-I akcentu frazowego, z czym jest związane zachowywanie przez przysłówek w tym układzie (i tylko w tym) funkcji charakteryzowania czasownika czyn-

⁶ Por. także wyrażenie z *wierzchu biorąc, _* (*Był to, z wierzchu biorąc, żartobliwy dwuosobowy show: zestaw przekomarzanek pewnej (norweskiej, a jakże) pary małżonków o niekrótkim stażu [NKJP]*), które chociaż stanowi połączenie incydentalne, jest zrozumiałe, podczas gdy odpowiedni układ postpozycyjny, por. **biorąc rzecz z wierzchu*, na akceptację, nawet „naciągana”, nie zasługuje, i to nie tylko ze względów formalnych, ale przede wszystkim semantycznych.

nościowego. Jednak nie może tu oczywiście chodzić o główny przycisk zdaniowy, ten jest zarezerwowany dla elementu rematycznego i musi się znajdować poza metakomentującą częścią zdania; przycisk frazowy, o którym tu mowa, ma własną osobną motywację składniową, por. *Mówiąc dos/adniej*,⁷ jest *IDIOTA*. Jednak, choć to właśnie szyk postpozycyjny w naturalny sposób wydobywa element akcentowany, nie jest wykluczona identyczna realizacja prozodyczna w układzie przy odwróconym szyku elementów, tj. [Adv] Q-I, jest ona jednak wtórna i wymaga zastosowania specjalnych operacji na poziomie suprasegmentalnym (zwłaszcza pauzy przed Q-I oraz intonacji bardziej płaskiej niż w konstrukcji z prymarnie antepozycyjnym przysłówkiem),⁸ por.:

(17) *Muzyka uruchamia w naszym mózgu mechanizmy, w wyniku których, w uproszcz/eniu mówiąc, powstają szczególnie pozytywne emocje.*

(18) *W pewnym przejawskrawi/eniu rzecz ujmując: dla związanej z „nocą”, lunarnej świadomości Rosji wszystko przenika się wzajemnie (...).*

Dalej dla odróżnienia opisywanych tu dwóch typów metakomentarzy na oznaczenie pozycji przysłówka z akcentem frazowym będzie stosowany zapis wersalikami – *mówiąc [ADV], _* (przy dopuszczalnej wtórnej realizacji *[ADV] mówiąc, _*).

Z tego względu dane statystyczne dotyczące liczby wystąpień poszczególnych przysłówek w zależności od pozycji względem Q-I [zob. np. Kubicka 2017] nie dają wglądu w realne różnice, z jakimi mamy tu do czynienia. I choć pokazują preferencje czy nawet ograniczenia pewnych wyrażań przysłówkowych co do zajmowanej przez nie pozycji, obserwacje te bez uwzględnienia wskazanych tu dystynkcji nie pozwalają na formułowanie żadnych uogólnień na temat właściwości wyrażań przysłówkowych w charakteryzowanych układach, por. przykładowe dane na podstawie korpusu zrównoważonego⁹ NKJP (przed ukośnikiem podają wystąpienia w antepozycji, po ukośniku – w postpozycji względem Q-I):

⁷ Za pomocą / oznaczam miejsce przycisku frazowego w układzie *mówiąc [ADV], _*.

⁸ Analiza sposobu realizacji prozodycznej opisywanych tu układów wymagałaby uwzględnienia także ich pozycji w zdaniu, tzn. antepozycji, interpozycji i postpozycji względem tzw. zdania głównego oraz jego składników. Taki opis, bez zastosowania specjalistycznej aparatury, jest skazany na intuicyjne, ogólne impresje, bowiem semantyka lingwistyczna nie dysponuje odpowiednim aparatem metodologicznym, który byłby w stanie te zróżnicowania opisać. Użytkownicy języka rozpoznają jednak odpowiednie dystynkcje na podstawie zachodzących między nimi opozycji [zob. de Saussure 2004].

⁹ Por. dla całego korpusu: np. *delikatnie mówiąc* (5491/766), *ściśle mówiąc* (355/88), *najprościej rzecz ujmując* (120/6).

Tabela 2. Rozkład statystyczny pozycji linearnej poszczególnych przysłówków względem Q-I

<i>mówiąc</i>	<i>prościej</i> (13/101), <i>najprościej</i> (97/105); <i>ogólnie</i> (178/71), <i>ogólniej</i> (4/14), <i>najogólniej</i> (145/69); <i>delikatnie</i> (588/146), <i>delikatniej</i> (1/1), <i>najdelikatniej</i> (38/26); <i>dokładnie</i> (37/23), <i>dokładniej</i> (147/63), <i>najdokładniej</i> (0/1); <i>generalnie</i> (32/7); <i>ściśle</i> (92/25), <i>ściślej</i> (318/69), <i>najściślej</i> (0/0); <i>właściwie</i> (125/0), <i>właściwiej</i> (3/1); por. np. * <i>mówiąc gener/alnie</i> , * <i>gener/alnie mówiąc</i> itd.
<i>rzecz biorąc</i>	<i>ściśle</i> (53/1), <i>ściślej</i> (72/0), <i>najściślej</i> (0/0); <i>ogólnie</i> (431/0), <i>ogólniej</i> (1/2), <i>najogólniej</i> (88/0)
<i>rzecz ujmując</i>	<i>ściśle</i> (10/0), <i>ściślej</i> (19/0), <i>najściślej</i> (0/0); <i>prościej</i> (1/1), <i>najprościej</i> (29/2)

Źródło: opracowanie własne.

3.2. Formy stopnia wyższego i najwyższego przysłówka w analizowanych konstrukcjach

Wyróżnione konstrukcje cechuje także odmienny zestaw form stopnia przysłówków, z którymi się łączą, mianowicie zarówno [*Adv*] *mówiąc*, *_*, *jak* i *mówiąc* [*ADV*], *_* dopuszczają formy stopnia wyższego i najwyższego, por. *ściślej*, *ogólniej*, *prościej*, *delikatniej*, *najprościej*,¹⁰ ale jedynie w układzie *mówiąc* [*ADV*] mogą wystąpić formy stopnia analitycznego, por.:

Tabela 3. Analityczne formy stopnia wyższego (comp.) i najwyższego (superlat.) w układzie typu *mówiąc* [*ADV*]

	Q-I [<i>ADV</i>] _{comp.}	Q-I [<i>ADV</i>] _{superlat.}
<i>mówiąc</i>	<i>mówiąc bardziej melodramatycznie, obrazowo, konkretnie, przyziemnie, ogólnie, dosadnie, prozaicznie, obrazowo, fachowo, precyzyjnie, serio, wprost, szczegółowo, naukowo</i>	<i>mówiąc najbardziej obrazowo, oględnie, ogólnie, lapidarnie</i>
	<i>mówiąc mniej delikatnie, wytwornie, patetycznie, metaforycznie, obrazowo, elegancko, zręcznie, szumnie, górnolotnie, oględnie, kwieciście, uczenie; mówiąc mniej górnolotnie, a bardziej uczenie</i>	<i>mówiąc najmniej ogólnie, łagodnie, naukowo</i>

¹⁰ S. Birzer [2015, 90] uznaje pełną wariantywność (bez konsekwencji semantycznych) różnych form stopnia przysłówków w układach z Q-I. Nie ma tu miejsca na polemikę z tą tezą, stopniowanie w metatekście, choć podlega innym zasadom niż na poziomie przedmiotowym, wprowadza jednak w sposób regularny zmiany znaczeń form, które mu podlegają.

	Q-I [ADV] _{comp.}	Q-I [ADV] _{superlat.}
rzecz ujmując	<i>ujmując rzecz bardziej brutalnie, ogólnie, precyzyjnie, jednoznacznie, obrazowo, fachowo, życzliwie</i>	<i>ujmując rzecz najbardziej banalnie, ogólnie, syntetycznie</i>
	<i>ujmując rzecz mniej abstrakcyjnie, cynicznie</i>	

Źródło: opracowanie własne.

W tym kontekście komentarza wymaga połączenie Q-I z formami *mniej*, *najmniej* – ich użycie jest związane nie z „obiektywnym” sposobem ujmowania danej treści (**mówiąc najg/ orzej*), ale jest wynikiem porównania przez mówiącego tego, co mówi, z innymi możliwymi sposobami jej wyrażenia; w konsekwencji *mniej/ najmniej* w danym mówieniu reprezentuje wybór pozytywny, np. *mówiąc mniej ściśle* (por. też *Wypowiedź pana ministra Nowaka była, mówiąc delikatnie – niestosowna, a mówiąc mniej delikatnie – skandaliczna, ponieważ mówił, że się przymusi Narodowy Bank Polski*). Stąd formie *najmniej* [jakoś] może towarzyszyć wyrażenie *jak*, np. *jak najmniej uczenie* itd. Z kolei układ [Adv] *mówiąc*, służący do skomentowania jak najbardziej adekwatnego wyrażenia tego, co się mówi w danej wypowiedzi, pod groźbą sprzeczności nie akceptuje takiego „stopniowania w dół”, por. **mniej właściwie // *najmniej ściśle mówiąc*, _.

Wskazane właściwości potwierdzają, że w układzie *mówiąc* [ADV] mamy do czynienia z użyciem jednostek przysłówkowych, wolnym od ograniczeń, jakie na element adverbialny nałożone są w metakomentującym [Adv] *mówiąc*. Różnica ta, a także zasygnalizowane wcześniej zróżnicowanie leksykalne przysłówków zależne od pozycji linearnej względem Q-I, jest związana z czynnościowym charakterem elementu *mówiąc* w układzie *mówiąc* [ADV]. Tezę tę wspierają kolejne obserwacje dotyczące właściwości przysłówków w układzie *mówiąc* [ADV], mianowicie: są one semantycznie stopniowalne, por. (19), dopuszczają zestawienia dwóch elementów przysłówkowych, por. (20), a także poddają się parafrazie za pomocą konstrukcji *w sposób* [jakiś], por. (21); żadnej z tych właściwości nie spełniają elementy inherentnie metatekstowe, por.:

(19) *mówiąc bardzo // całkiem szczerze, poważnie, serio; mówiąc nieco eufemistycznie, trywialnie, żartobliwie, publicystycznie, dokładniej, nieco bardziej ogłędnie; mówiąc w wielkim skrócie, w największym uproszczeniu; mówiąc jeszcze inaczej, dokładniej;*

(20) *mówiąc w skrócie i uproszczeniu; mówiąc mniej patetycznie i bez epitetów; mówiąc mniej górnolotnie i bardziej precyzyjnie;*

(21) *mówiąc w prosty sposób; mówiąc w sposób uproszczony, obrazowy, drastyczny.*

3.3. Negacja w quasi-imiesłowowych komentarzach metatekstowych

Kolejną cechą różnicującą charakteryzowane układy Q-I z przysłówkiem jest możliwość przyjmowania przez nie negacji. Istotą metatekstu jest komentowanie bieżącej wypowiedzi, ze względu na funkcję wyrażenia metatekstowe reprezentują więc użycia 1-osobowe i aktualne. Podstawowa zasada funkcjonowania negacji w metatekście polega na wykluczeniu jako wewnętrznie sprzecznych takich połączeń metakomentujących z *nie*, które sprowadzają się do orzekania niedokonywania działań (w szerokim sensie) zarazem dokonywanych, np. **nie podsumowując, _*; **nie mówię, że _*; **nie mówiąc w największym skrócie, _*. Wyrażenie *nie* w metatekście funkcjonuje zatem jako: a) segment wielowyrządowej jednostki języka, np. *nie powiem, _* [zob. Danielewiczowa 2018], lub b) faktyczna negacja, która jednak jest odniesiona do czegoś innego niż samo własne realizowane działanie mowne, por. np. *mówiąc niefachowo, _*; *mówiąc nie wprost, _*; *może nie najściślej rzecz ujmując, _*; *jeszcze nie podsumowując, _*.¹¹

Inną motywację mają anomalne semantycznie połączenia metakomentarzy z negacją, prowadzące wprost do sprzeczności, w postaci nieakceptowalnych układów wiedzy i działań. I tak, wykluczone jest, na mocy reguł najbardziej podstawowych, orzekanie fałszu tego, do czego odnosi się metakomentujące *mówiąc*, por.:

(22) **Mylnie // błędnie mówiąc, mamy wzrost gospodarczy.*

W układzie [ADV] *mówiąc* przysłówek typu *fałszywie, nieprawdziwie, mylnie, błędnie* wskazywałby na jednoczesną świadomość mówiącego niezgodności z prawdą tego, do czego się odnosi komentarz, i z a r a z e m mówienie na serio tego właśnie jako czegoś wiadomego (por. sprawozdawcze *mylił się, mówiąc, że ...*). Z kolei umieszczenie *fałszywie* czy *mylnie* w układzie *mówiąc* [ADV] nadawałoby temu, co jest objęte takim komentarzem, ramę mówienia nieprawdziwego, co wykluczałoby całą wypowiedź z mówienia na poważnie,¹² por.:

¹¹ Ostatnio problem funkcjonowania *nie* w metatekście był przedmiotem analiz M. Stępień [2019].

¹² Nie jest zaskakujące również to, że metakomentarze nie dopuszczają także kwalifikacji wprost prawdziwościowej, por. **Prawdziwie mówiąc, mamy wzrost gospodarczy*; **Mówiąc prawdziwie, działania te doprowadziły w prostej linii do wyraźnego ograniczenia reguł czystej i twardej konkurencji*. Motywowane jest to nie tylko tym, że za pomocą przysłówków typu *prawdziwie* czy *śluszenie* kwalifikuje się działania mowne jedynie sprawozdawczo (ani nawet tym, że *prawdziwie* synkretycznie zawiera w sobie zarówno to, że ktoś tak powiedział, jak i to, że mówiący wie, że tak było, por. *prawdziwie zmartwychwstał*), choć właściwości te także trzeba by tu mieć na uwadze, ale tym, co pojawia się na pierwszym planie, jest właśnie niedopuszczanie oceny prawdziwościowej w układzie [ADV] *mówiąc, _*

(23) **Mówiąc fałszywie, działania te doprowadziły w prostej linii do wyraźnego ograniczenia reguł czystej i twardej konkurencji.*

Pojawiający się w układzie postpozycyjnym przysłówek *przewrotnie* nie jest objęty charakteryzowanymi tu zakazami, gdyż za jego pomocą charakteryzuje się działania, a nie ujmowane treści, por. *przewrotnie nazwał to tak, przewrotnie interpretowano, powieść napisana przewrotnie*. Przysłówek ten odniesiony do działań mownych służy do wskazywania na uświadamiany sobie rozdźwięk między stanami rzeczy a tym, co mówi nadawca, por.:

(24) *Ale może Niemkom faktycznie zapadł w pamięć, bo dokładnie mnie pilnowały. Zresztą dzień wcześniej z Holandią było podobnie. I mówiąc przewrotnie, bardzo się z tego cieszę. Dzięki temu na drugim skrzydle jest pusta siatka.*

Rozpoznane właściwości konstrukcji z Q-I pozwalają także na wyjaśnienie współwystępowania *mówiąc [ADV]* z przysłówkami typu *ironicznie, żartobliwie* (a także *poważnie, serio* – zachodzi tu całkowita symetria), np.:

(25) *Proszę mi wierzyć, że Polacy szybko się przekonali, iż – mówiąc żartobliwie – Pan Bóg po soborze nauczył się także języka polskiego.*

(26) *Sukcesy Wojskowych Służb Informacyjnych są – mówiąc ironicznie – najbardziej chronioną tajemnicą WSI.*

Za pomocą scharakteryzowanych właściwości układów typu *[Adv]* *mówiąc* i *mówiąc [ADV]* można wyjaśnić zarówno ograniczenia, jak i różnice związane z ich funkcjonowaniem z negacją. Służący do ustanowienia ekwiwalencji danego działania mownego i wyrażanej treści układ *[Adv]* *mówiąc* nie przyjmuje negacji, por. **nie wprost mówiąc, *nieogólnie mówiąc, *nieściśle mówiąc*. Z kolei układ *mówiąc [ADV]* dopuszcza wprawdzie negację przysłówka – co istotne, negatywna kwalifikacja do-

– komentarz tego typu, ze względu na swoją funkcję adekwatnego oddania tego, co się mówi, gwarantuje (w charakterze niejako warunku minimalnego) mówienie tego, co jest prawdziwe. Jest to komentarz czysto egocentryczny, angażujący wyłącznie własne charakterystyki wypowiedzi. Natomiast w układzie *mówiąc [ADV]*, _ pojawienie się przysłówka prawdziwościowego ma sens jedynie wtedy, gdy chce się zwrócić uwagę na to, że dana wypowiedź kontrastuje z innymi, które prawdziwe nie były, por. np. *Rewolucji nie zrobił, bo mówiąc szczerze, sportem przy Woronicza – a ponoć i całą firmą – rządzi członek zarządu, Piotr Gaweł*. Na tym tle jasna staje się funkcja komentarzy *szczerze mówiąc* i *prawdę mówiąc* – nie dotyczą one bezpośrednio oceny prawdziwościowej, ale są świadectwem dążenia mówiącego do adekwatnego wyrażenia tego, co jest przedmiotem komentarza, por. *Szczerze mówiąc, nie sądzę, żebyś zdradził Janka*.

tyczy wyłącznie charakteryzowanego sposobu danej czynności mownej, ale nie samej tej czynności, np. *mówiąc niemetaforycznie*, *mówiąc niefachowo* – jednak liczne ograniczenia związane z pełnioną funkcją komentarza (na różnych poziomach, por. np. naruszające Grice’owską maksymę sposobu **mówiąc nie zwięźle* czy anomalne semantycznie ze względu na znaczenie przysłówka *_, *nie mówiąc inaczej, _*) powodują, że wystąpienie powierzchniowej negacji nawet i w tym układzie nie jest częste. Osobnego rozważenia wymaga także funkcjonowanie w opisywanych układach przysłówków w parach antonimicznych, np. *mówiąc niedelikatnie vs brutalnie*; *mówiąc nie wprost vs *ogródkami*; *mówiąc żartem vs *niepoważnie*; *mówiąc ogólnie vs *nieściśle* itd.; przykłady te potwierdzają różnice semantyczne we wskazanych parach wyrażeń, które nie dają się sprowadzić do prostej relacji *p – nie-p*. Z dążenia mówiącego do jak najlepszego wyrażenia danej treści zdają sprawę komentarze typu *mówiąc nie całkiem / nie do końca [jakoś]*, np. *nie do końca serio*, *nie całkiem wprost*, a także połączenia wskazujące na wahanie mówiącego co do trafnego ujęcia w rodzaju *może nie najściślej mówiąc*. Układ ten dopuszcza także kontrasty charakterystyk przysłówkowych typu *nie historycznie, lecz poetycko mówiąc*. Na zasadach ogólnych także układ [Adv] Q-I może podlegać doraźnym działaniom językowym (nie w trybie serio), np.:

(27) *Tak więc, ściśle rzecz biorąc, nie masz racji. A biorąc rzecz nieściśle, czyli zdroworozsądkowo, nie masz racji tym bardziej.*

4. FUNKCJA UKŁADÓW [ADV] MÓWIĄC, _ I MÓWIĄC [ADV]

Na podstawie wskazanych właściwości składniowo-semantycznych należy wyróżnić dwa osobne byty językowe związane z Q-I, odpowiadające dwóm odmiennym typom komentarzy odnawczych. Konstrukcja realizująca schemat *mówiąc [ADV]* jest wynikiem działania na czasowniku czynnościowym *mówić* i stanowi efekt (rezultant) operacji quasi-imiesłowowej wskazanej przez Bogusławskiego i Danielewiczową [2005, 347], skutkującej użyciem metatekstowym odpowiednich czasowników:

osobowa fraza czasownikowa_i bez podmiotu
oznaczająca wypowiedź lub działanie zmierzające
do stworzenia wypowiedzi

imiesłów przysłówkowy współczesny_i

Natomiast układ [Adv] *mówiąc* jest metatekstową jednostką języka. Dla oddania tej różnicy można by zastosować osobne terminy, mianowicie odpowiednio: komentarz mowny i komentarz metatekstowy.

Komentarz mowny (por. *mówiąc [ADV]*) podlega w regularny sposób transformacjom składniowo-semantycznym, por. np. *powiem (to) ściśle // inaczej // wprost: _*; może współwystępować z metaoperatorem *tak*, np. *tak mówiąc delikatnie, _*; dopuszcza substytucję segmentu, por. *ujmując sprawę // problem inaczej, wprost* itd.; a także rozsuniecie [Adv] i Q-I, np. *wł/aściwie bowiem // jednak mówiąc*. Natomiast funkcja metatekstowego [Adv] *mówiąc, _* polega na komentowaniu bezpośrednio tego, c o jest mówione. Ograniczenia leksykalne nałożone na łączliwość z przysłówkiem wynikają z tego, że za jego pomocą nie charakteryzuje się czynności mownych, por. *mówię *gener/alnie*, ale działania zmierzające do ustanowienia ekwiwalencji między własnym stanem świadomości a treścią bieżącej wypowiedzi.

Przysłówki w komentarzu mownym pełnią funkcję modyfikatorów charakteryzujących realizowane właśnie czynności mowne, stanowią wynik użycia w metateksie jednostek poziomu przedmiotowego, ich zestaw jest ograniczony do tych przysłówek, które mogą współwystępować z aktualnym komentarzem odnadawczym. Także adwerbia występujące w układach [Adv] *mówiąc* – mimo że nie podlegają wskazanym wyżej transformacjom składniowo-semantycznym – muszą być interpretowane jako użycia przysłówek, nie ma bowiem podstaw do wyróżniania jakichś elementów „quasi-przysłówkowych”, ze wskazanej ich funkcji wynikają ograniczenia nakładane na łączliwość w tym układzie Q-I z danym przysłówkiem.

Co więcej, użycie tego samego przysłówka w układach [Adv] *mówiąc* i *mówiąc [ADV]* wymaga innej interpretacji jego funkcji w całej konstrukcji, por. np. *krótko mówiąc, _*, w którym – w odróżnieniu od *mówiąc kr/ótko, _* – treść przysłówka nie dotyczy długości komunikatu, ale jego istotności (rzeczywista jego długość jest tu irrelevantna); por. przybliżone parafrazy: ‘to, co powiem, najtrafniej oddaje, to, co chcę powiedzieć // mówię’ vs ‘to, co powiem, jest krótkie’; analogicznie dla *właściwie mówiąc* vs *mówiąc właśc/iwie czy inaczej mówiąc* vs *mówiąc in/aczej*. Nie można się zatem zgodzić z tezą Kubickiej [2017, 108], że mówiący za pomocą analizowanych tu układów z Q-I charakteryzuje skutek swojej wypowiedzi,¹³ przeciwnie, metakomentarze pojawiają się w wypowiedzi na bieżąco i wspierają jej jak najbardziej adekwatne wyrażenie. W świetle

¹³ Por. „nadawca, używając wyrażeń prymarnie metatekstowych, antycypuje niejako całość wypowiedzi i już w trakcie jej powstawania jest w stanie powiedzieć coś o jej kształcie, nazwijmy go umownie, językowym. Wyrażenia [jakoś] *mówiąc* można więc rozpatrywać jako „instrukcję” na temat sposobu odczytania komunikatu (ocena) lub informację o tym, że nadawca formułuje myśli nie tak, jak są one reprezentowane w jego umyśle, ale zgodnie z innym przyjętym przez niego systemem znaków lub odpowiednio do zamierzonych przez niego modyfikacji treści” [Kubicka 2017, 108]. Z tezą tą koresponduje zaproponowana klasyfikacja przysłówek w układach z Q-I, por. a) projektowanie oceny komunikatu (np. *szczerze, otwarcie, oględnie, cynicznie, serio*), b) operacje na komunikacie:

zaproponowanej interpretacji zestawu i funkcji przysłówków w układzie [Adv] mówiąc rewizji wymagają hipotezy na temat statusu partykułowego połączeń w rodzaju *krótko mówiąc*.

5. SAMODZIELNE UŻYCIA ELEMENTÓW PRZYSŁÓWKOWYCH W METATEKŚCIE

Powyższe obserwacje rzucają światło na samodzielne użycia przysłówków w funkcji metakomentarzy w kontekstach typu (13)–(16). Jak zostało wskazane, w wyjaśnieniu tej właściwości wyrażeń nie można opierać się na hipotezach zrównujących dwa wyróżnione układy [Adv] z Q-I, por. np. przedstawioną przez E. Kubicką [2017] tezę o wpływie frekwencji i zajmowanej pozycji w zdaniu na emancypowanie się przysłówka.¹⁴

I tak, Q-I może być swobodnie pominięty w układach *mówiąc* [ADV], np. (13); funkcja *mówiąc* jest wtedy zastępowana przez wykładniki supra-segmentalne, por. niesłusznie zakwestionowany przez E. Kubicką [2017, 105] przykład *Mówiąc uczciwie, ani trochę mnie ta gra nie ekscytuje i tak już pewnie zostanie do końca moich dni*. W tej funkcji przysłówek dziedziczy wszystkie cechy właściwe konstrukcjom z Q-I, takie jak akcent, stopniowanie gramatyczne (w tym analityczne) i semantyczne itd. Z właściwym „emancypowaniem się” przysłówka możemy mieć do czynienia wyłącznie z wyzerowanym Q-I w układzie [Adv] mówiąc, to w nim swoje źródło mają wyrażenia uznawane za samodzielne jednostki systemu, por. partykuły *właściwie, praktycznie, generalnie, ogólnie* [zob. SGPP]. „Zerowanie autoreferującej parentezy” [Kleszczowa 2015] może więc być doraźną właściwością użycia rozpatrywaną w perspektywie synchronicznej (ściślej: realizacji) bądź procesem skutkującym leksykalizacją odpowiednich przysłówków. Etapem pośrednim zmiany składniowo-semantycznej między przysłówkiem poziomym przedmiotowym a partykułą jest właśnie układ [Adv] mówiąc, por. ADV + V > ADV Q-I (V) > PART.

Bibliografia

- S. Birzer, 2015, Generally speaking, *connectivity and conversation management combined: the functions of Russian voobščę govorja and Polish ogólnie mówiąc*, „Russian Linguistics” 39, 1, s. 81–115.

ba) wybór systemu znaków (np. *inaczej, obrazowo, nieładnie*), bb) modyfikacje treści (np. *krótko, z grubsza, ogólnie, ściślej, prościej*); [Kubicka 2017, 109].

¹⁴ Por. „Można więc zaryzykować tezę, że im częściej dany przysłówek występuje w kontekście *mówiąc*, tym bardziej się „emancypuje”, zajmując antepozycję i przesuując protetyczne *mówiąc* na pozycję nieakcentowaną” [Kubicka 2017, 104].

- S. Birzer, 2017, *Assessing the role of pattern and matter replication in the development of Polish discourse structuring elements based on non-finite 'verba dicendi'*, *Zeitschrift für Slavische Philologie* 73 (1), s. 159–185.
- A. Bogusławski, 1989, *Uwagi o pracy nad frazeologią* [w:] Z. Saloni (red.), *Studia z polskiej leksykografii współczesnej III*, Białystok, s. 13–31.
- A. Bogusławski, 2008, *Semantyka, pragmatyka. Leksykografa głos demarkacyjny*, Warszawa.
- A. Bogusławski, M. Danielewiczowa, 2005, *Verba polona abscondita. Sonda słownikowa III*, Warszawa.
- M. Danielewiczowa, 2018, *Co powiem, kiedy powiem „nie powiem”? Przyczynek do opisu idiomatyki metatekstowej*, *LingVaria* 13(26), s. 61–80.
- ISJP: M. Bańko (red.), 2000, *Inny słownik języka polskiego*, Warszawa.
- A. Kisiel, M. Żabowska, 2011, *O zakresie klasy partykuł w „Słowniku gniazdowym partykuł polskich”*, *Polonica* 31, s. 113–132.
- K. Kleszczowa, 2015, *U źródeł polskich partykuł. Derywacja funkcjonalna, przemiany, zaniki*, Katowice.
- E. Kubicka, 2017, *Jak mówimy jakoś mówiąc? Formalne i semantyczne właściwości adverbialnych uzupełnień quasi-imiesłowowego mówiąc*, *LingVaria* (1)23, s. 99–113.
- A. Moroz, 2007, *Uwagi o ciągach parentetycznych z segmentem mówiąc* [w:] J. Kamper-Warejko, I. Kaproń-Charzyńska, J. Kulwicka-Kamińska (red.), *Studia nad słownictwem dawnym i współczesnym języków słowiańskich*, Toruń, s. 187–194.
- A. Moroz, 2010, *Parenteza ze składnikiem czasownikowym we współczesnym języku polskim*, Toruń.
- NKJP: Narodowy Korpus Języka Polskiego, on-line: www.nkjp.pl [dostęp: 22.02.2020].
- F. de Saussure, 2004, *Szkice z językoznawstwa ogólnego*, tłum. M. Danielewiczowa, Warszawa.
- SGPP: M. Grochowski, A. Kisiel, M. Żabowska, 2014, *Słownik gniazdowy partykuł polskich*, Kraków.
- M. Stępień, 2014, *Wyrażenia parentetyczne w strukturze wypowiedzi: właściwości semantyczne, składniowe, prozodyczne*, Warszawa.
- M. Stępień, 2019, *Od imiesłowowe wyrażenia metatekstowe z segmentem nie w języku polskim – status językowy i funkcje*, *Linguistica Copernicana* 16, s. 157–189.
- SWJP: B. Dunaj (red.), 1996, *Słownik współczesnego języka polskiego*, Kraków.
- J. Wajszczuk, 1997, *System znaczeń w obszarze spójników polskich. Wprowadzenie do opisu*, Warszawa.
- D. Weiss, 2005, *Nowe przyimki o pochodzeniu imiesłowowym?* [w:] M. Grochowski (red.), *Przysłówki i przyimki: studia ze składni i semantyki języka polskiego*, Toruń, s. 177–207.
- H. Wróbel, 1975, *Składnia imiesłowów czynnych we współczesnej polszczyźnie*, Katowice.
- WSJP: P. Żmigrodzki (red.), *Wielki słownik języka polskiego*, on-line: www.wsjp.pl [dostęp: 22.02.2020].

Word order as a distinctive feature in the field of metatextual commentaries: [Adv] mówiąc, _ ([Adv] speaking, _) vs mówiąc [Adv], _ (speaking [Adv], _)

Summary

The aim of this paper is to point to word order as a property differentiating linguistic entities in the class of metacommentaries. This property was not recognised in earlier analyses of quasi-participial structures with adverbs. As a result of the analyses, two arrangements have been distinguished, i.e. *[Adv] mówiąc* (*[Adv] speaking*) and *mówiąc [Adv]* (*speaking [Adv]*), which – along with linear and prosodic features – differ in terms of the following properties: a) syntactic and semantic, i.e. the set and form of adverbs, acceptable adverbial transformations, coexistence with negation; b) functional, i.e. the resultant of a quasi-participial operation vs. metatextual unit of the system, possibility to elide an adverb.

Keywords: adverb – quasi-participles – metatextual commentaries – word order

Trans. Monika Czarnecka